

ATLAS VAN DE
NEDERLANDSE
TAAL

Mathilde Jansen
Nicoline van der Sijs

Fieke Van der Gucht
Johan De Caluwe

EDITIE NEDERLAND

Ontwerp & illustraties
Steven Theunis & Stijn Fabri

 LANNOO

INHOUD

Waar ter wereld spreken mensen Nederlands?

- 1 EEN TAAL VAN DE WERELD
Het Nederlands in feiten en cijfers — 12

Krijgt het Nederlands een kans in Europa?

- 2 EUROPESE EENHEIDSWORST
Over het Nederlands in de Europese Unie — 22

Waarom heet het Nederlands in Nederland niet gewoon 'Hollands'?

- 3 SPREEKT MEN HIER NEDERLANDS, VLAAMS OF HOLLANDS?
Over de Babylonische naamsverwarring in
het Nederlandse taalgebied — 26

Wie spreekt waar en wanneer Fries?

- 4 BÛTER, BREA EN GRIENE TSIIS, WA'T DAT NET SIZZE KIN,
IS GJIN OPRJOCHTE FRIES
Over het Fries en andere minderheidstalen — 30

Waarom vind je Nederlandse plaatsnamen in Frankrijk?

- 5 DWARS DOOR BELGIË
Over de Frans-Nederlandse taalgrens — 34

Waarom versta je Frans makkelijker dan Fins?

- 6 VAN JE FAMILIE MOET JE HET HEBBEN
Over de verste voorouders van het Nederlands — 38

Hoe spraken onze voorvaderen?

- 7 ZO D'OUDE ZONGEN, ZO PIEPEN DE JONGEN
Hoe Oudnederlands Nieuwnederlands werd — 44

Hoeveel klanken kent het Nederlands?

- 8 WAAROM JE BIJ DE DOKTER 'AAAA' ZEGT EN NIET 'OOOO'
Over de Nederlandse spraakklanken — 48

Wat zegt je uitspraak van de 'r' over jou?

- 9 ZO VEEL VERSCHILLENDE R'EN ...!
Over de grote variatie in de uitspraak van de 'r' — 52

Waarom versta je zo gemakkelijk Afrikaans?

- 10 AFRIKAANS EN NEDERLANDS: SOOS TWEE DRUPPELS WATER
Over het Afrikaans — 56

Hoeveel woorden telt het Nederlands?

- 11 WOORDEN, WOORDEN, WOORDEN
Over de samenstelling van de
Nederlandse woordenschat — 60

Waarom leent het Nederlands woorden uit andere talen?

- 12 WAAROM HET NEDERLANDS VREEMDGAAT (EN MET WIE)
Over leenwoorden en andere ontleningen — 64

Hoe burgeren vreemde woorden in in het Nederlands?

- 13 VREEMDELINGEN, WEES WELKOM!
Over de inburgering van leenwoorden,
over barbarismen en purismen — 68

Hoe veranderen woorden van betekenis?

- 14 WAAROM EEN MAN VROEGER GRAAG TROUWDE
MET EEN ONNOZEL WIJF
Over betekenisveranderingen, nuances en metaforen — 72

Hoe fiets je om een taboe heen?

- 15 NAMEN VOOR HET ONNOEMBARE
Over taboes en eufemismen — 76

Waarom ontstaan nieuwe woorden?

- 16 IETS NIEUWS ONDER DE ZON
Over neologismen of nieuwe woorden — 80

Welke overlevingskansen hebben nieuwe woorden?

- 17 IS DE TIJGERMOEDER EEN EENDAGSVLIEG?
Over de houdbaarheidsdatum van nieuwe woorden — 84

Van welke woorden kennen we de uitvinders?

- 18 HOE SIMON CARMIGGELT MET 'EPIBREREN'
EEN DOSSIER DEED VERDWIJNEN
Tien gemunte woorden en hun bedenkers — 87

Waarom sterven woorden uit?

- 19 EN DAN BEN JE WEG NATUURLIJK
Over retrologismen of verdwijnwoorden — 90

Waar komen onze woorden vandaan?

- 20 GRAVEN NAAR DE OORSPRONG
Hoe etymologen de wortels van woorden blootleggen — 92

Hoe kunnen misverstanden tot nieuwe woorden leiden?

- 21 WAT EEN NACHTMERRIE EN EEN PAARD GEMEEN HEBBEN
Over volksetymologie — 96

Hoe komen we aan onze familienamen?

- 22 HOE ONZE JAN 'JAN JANSSENS' WERD
Over familienamen ⁽¹⁾ — 100

Wat betekent je familienaam?

- 23 WHAT'S IN A NAME? (MINDER ÉN MEER DAN JE DENKT!)
Over familienamen ⁽²⁾ — 104

Mag je je kind noemen hoe je wilt?

- 24 WAAROM DE FAMILIE POT HAAR DOCHTER
NIET BLOEM NOEMEN MAG
Over voornamen — 106

Met welk Nederlands benoem je het dierenrijk?

- 25 OVER BERENDE NEUSHOORNS EN RITSIGE GEITEN
Over Nederlands in het dierenrijk — 110

Hoe komen plaatsen aan hun carnavalsnamen?

- 26 OETELDONKERS EN KRUIKENZEIKER:
VAN SPOTNAAM TOT GEUZENNAAM
Over carnavalsnamen in Nederland — 114

Wat vertellen plaatsnamen over onze geschiedenis?

- 27 ZITTEN ER HAZEN IN HAASTRECHT?
Over toponiemen of plaatsnamen — 118

Wat betekenen bekende plaatsnamen uit Nederland?

- 28 NEDERLAND WATERLAND DOET ZIJN NAAM EER AAN
Tien belangrijke plaatsnamen verklaard — 120

Welke personen lieten hun sporen na in onze woordenschat?

- 29 BEGIN EEN TWEDE LEVEN ALS WOORD
Over woorden die van een persoonsnaam zijn afgeleid — 122

Welke plaatsen lieten hun sporen na in onze woordenschat?

- 30 IN BIKINI NAAR BIKINI
Over woorden die van een aardrijkskundige naam
zijn afgeleid — 126

Wat is het verschil tussen een standaardtaal en een dialect?

- 31 ZIJN DIALECTEN MINDERWAARDIG?
Wat dialecten wél en niet zijn — 128

Hoe herken je waar dialectsprekers vandaan komen?

- 32 KIEK, KIEK, EEN KACHELTJE OP DEN DIEK!
Over de verschillende dialecten in Nederland — 131

Heeft je dialect nog een toekomst?

- 33 PRAT OP PLAT
Over de toekomst van dialecten in Nederland — 138

Hoe bescherm je je dialect voor de toekomst?

- 34 WAT DOET EEN DIALECTOLOOG?
Hoe je dialecten bewaart voor de toekomst — 142

Wat vertellen dialectwoorden voor 'vlinder' over onze taalgeschiedenis?

- 35 WAT SCHOENLAPPERS EN KAPELLETJES
MET ELKAAR GEMEEN HEBBEN
Over de woordenrijkdom in de traditionele dialecten ⁽¹⁾ — 146

Wat vertellen dialectwoorden voor 'schommel' over onze taalgeschiedenis?

- 36 HEEN EN WEER OP DE BOMMEL,
OP EN NEER OP DE WIP
Over de woordenrijkdom in de traditionele dialecten ⁽²⁾ — 150

Hoe en waarom is het Standaardnederlands ontstaan?

- 37 NEDERLANDS ZOALS HET HOORT
Over het ontstaan van de standaardtaal — 154

Wat is Poldernederlands?

- 38 DE EI-SPRONG VAN HET NEDERLANDS
Over het Poldernederlands — 158

Bedreigen sms- en chattaal het Nederlands?

- 39 TAALVERLOEDERING OF TAALVERRIJKING?
Over het gebruik van het Nederlands in de sociale media — 162

Waarom verstaan Vlamingen je soms niet?

- 40 LAAT ME, LAAT ME, LAAT ME MIJN EIGEN GANG MAAR GAAN...
Nederlands-Nederlands versus Belgisch-Nederlands — 166

Hoe komen taaladviezen tot stand?

- 41 WIE IS DE BAAS VAN HET NEDERLANDS?
Over wat standaardtaal is (en hoe dat wordt bepaald) — 172

Praten mannen en ouderen anders dan vrouwen en jongeren?

- 42 WAT JOUW NEDERLANDS OVER JOU VERKLAPT
Over taalvariatie en identiteit — 176

Welke taalontwikkeling maken kinderen door?

- 43 NEDERLANDS LEREN BEGINT IN DE BUIK
Hoe kinderen hun moedertaal verwerven — 178

Introduceren nieuwkomers nieuwe Nederlanders?

- 44 VAN 'GEBREKKIG' NAAR 'NIEUW' NEDERLANDS
Het Nederlands van mensen met een migratieachtergrond — 182

Is het Nederlands een moeilijke taal om te leren?

- 45 WAAROM LEREN NEDERLANDS IS NIET MAKKELIJK
Over struikelblokken in het Nederlands — 186

Hoe prik je het taalgebruik van politici door?

- 46 EEN FLUTBEGROTING VAN
HET ALLERSLECHTSTE KABINET OOIT
Hoe politici het Nederlands voor hun kar spannen — 190

Hoe breng je je boodschap in helder Nederlands over?

- 47 MET DIT SCHRIJVEN WENSEN WIJ U
IN KENNIS TE STELLEN
Tips voor duidelijker Nederlands — 194

Wat is 'jargon'?

- 48 WAAROM WIELRENNERS NOOIT DE DEUR
MOGEN DICHTDOEN (EN GRAAG IN EEN ZETEL ZITTEN)
Over peletonjargon — 198

Mag je schrijven zoals je wilt?

- 49 WAAROM WE NIET (HELEMAAL) SCHRIJVEN
ZOALS WE SPREKEN
Over de Nederlandse spelregels — 202

Hoe werden woorden gespeld toen er nog geen officiële spelling was?

- 50 ENDE DAT HEBREEUSCHE NAMEN
IC EN CONDSE GESPelden NOCH VERSAMEN
WANT IC DIE TAEI NIET EN VERSTONT
Over de spellingchaos in de middeleeuwen — 206

Hoe is de officiële spelling ontstaan?

- 51 SCHRIJF NIET ZÓÓ, MAAR ZÓ
De geschiedenis van de officiële Nederlandse spellingregeling — 210

Waarom maak je dt-fouten en waarom ergeren anderen zich daaraan?

- 52 ALS U DIT LEEST, WORD U BOOS!
Waarom we soms vergeten dat ik nooit 't' drink — 214

Wat zijn de meest voorkomende spellingfouten?

- 53 HOE BOLLEBOZEN LELLEBELLEN SPELLEN
Over de tussen-n (en andere lastige spellingkwesties) — 217

Vormen andere talen een bedreiging voor het Nederlands?

- 54 STAAT HET NEDERLANDS STEVIG IN DE SCHOENEN?
Over de toekomst van het Nederlands — 220

Wat waren scharniermomenten in de geschiedenis van het Nederlands?

- 55 VAN NEDERLANDS 'IN DE MARGE' TOT NEDERLANDS 2.0
Tien mijlpalen voor het Nederlands — 225

Wie waren belangrijke figuren voor de geschiedenis van het Nederlands?

- 56 ZIJ BRAKEN EEN LANS VOOR HET NEDERLANDS
Tien iconen voor het Nederlands — 228

Hoe klinkt het Woord Gods in het Nederlands van vroeger en nu?

- 57 HET WOORD GODS
Over Bijbelvertalingen in het Nederlands — 232

Welke organisaties dragen zorg voor het Nederlands?

- 58 DE BESCHERMENGELEN VAN DE NEDERLANDSE TAAL
Organisaties die liefhebbers van het Nederlands
willen kennen — 238

Welke websites verrijken je liefde voor het Nederlands?

- 59 HET NEDERLANDS DIGI-TAAL
Websites die liefhebbers van het Nederlands willen kennen — 244

Welke woordenboeken bestaan er voor het Nederlands?

- 60 IK ZOEK, IK ZOEK... EEN GOED WOORDENBOEK
Voor elk probleem het juiste woordenboek — 249

UITSMIJTER — 254

Boeken en artikelen — 258

Websites — 265

Index — 267

Namenregister — 271

Dank je wel — 272

Een taal van de wereld

HET NEDERLANDS IN FEITEN EN CIJFERS

De taal die je hier leest, noemen we het Nederlands. Bij benadering zijn er 23 miljoen moedertaalsprekers. Dat maakt van het Nederlands een van de veertig meest gesproken talen ter wereld. Best indrukwekkend is dat, want wereldwijd worden er zo'n zeventuizend talen gesproken. Nederlandstalige moedertaalsprekers wonen vooral in Nederland en België. In die landen is het Nederlands dan ook een officiële taal, net als in Suriname, Aruba, Curaçao en Sint-Maarten.

Die miljoenen moedertaalsprekers vinden het Nederlands erg de moeite waard. In 2010 peilde de Nederlandse Taalunie, de beleidsorganisatie van Nederland, Vlaanderen en Suriname voor de Nederlandse taal, bij Nederlandstaligen uit Nederland, Vlaanderen en Suriname naar hun emotionele band met het Nederlands. Maar liefst 90 procent is er trots op het Nederlands in het dagelijkse leven te gebruiken. Bij Vlamingen is dat vooral doordat ze zich goed in het Nederlands kunnen uitdrukken, omdat ze de taal mooi vinden klinken en omdat ze vinden dat het Belgisch-Nederlands veel mooie woorden heeft. Zo kroonden Vlaamse radioluisteraars het pittige *goesting* tot mooiste woord, Nederlandse luisteraars kozen voor *liefde*.

*“Nederlands is een wereldtaal,
want de Nederlanders spreken het en die vind je overal.”*

Hans De Four, ICT-coördinator op www.taalunieversum.org

Gek genoeg onderschat 75 procent het enthousiasme voor het Nederlands in landen waar het Nederlands geen officiële taal is. Dat is onterecht, want ook op plekken waar het Nederlands niets officieels te zeggen heeft, spreekt het heel wat mensen aan. Nederlandstaligen zijn er vaak verbaasd over dat in onze vele buitenlandse landen zo'n 700 docenten Nederlands als vreemde taal onderwijzen aan 15.000 studenten. Die studenten zijn verspreid over 175 universiteiten in 40 verschillende landen. Daarbovenop geven ruim 6000 leerkrachten Nederlands aan 400.000 leerders van de taal, verspreid over honderden niet-universitaire instellingen.

Maar zelfs als ze het Nederlands niet actief leren, spreken buitenlanders soms onbewust een woordje Nederlands. Het Nederlands ontleent niet alleen woorden aan andere talen, het leent net zo goed woorden uit. Taalkundigen vonden tot nog toe 18.242 Nederlandse woorden die doordrongen in 138 talen. Dat bewijst de enorme expansiekracht van het Nederlands. *Baas* is het sterkste lexicale exportproduct. Dat woord is in 57 talen overgenomen, in sommige gevallen rechtstreeks, in andere indirect via het Amerikaans-Engelse *boss*, dat van het Nederlandse *baas* is afgeleid.

Het aantal Nederlandse exportwoorden komt overigens aardig overeen met het aantal vertalingen van Nederlandse boeken, zowel poëzie, proza en toneel als non-fictie. Heel precies werden Vlaamse en Nederlandse auteurs 17.439 keer vertaald in bijna honderd talen, van het Albanees en het Punjabi tot het Zweeds. Wie geen Nederlands kent, hoeft dus toch niets van de beste Nederlandstalige fictie en non-fictie te missen.

23.000.000 MENSEN SPREKEN HET NEDERLANDS ALS MOEDERTAAL

Het Nederlands is een van de 40 meest gesproken talen in de wereld. Best indrukwekkend is dat, want wereldwijd worden er zo'n 7000 talen gesproken.

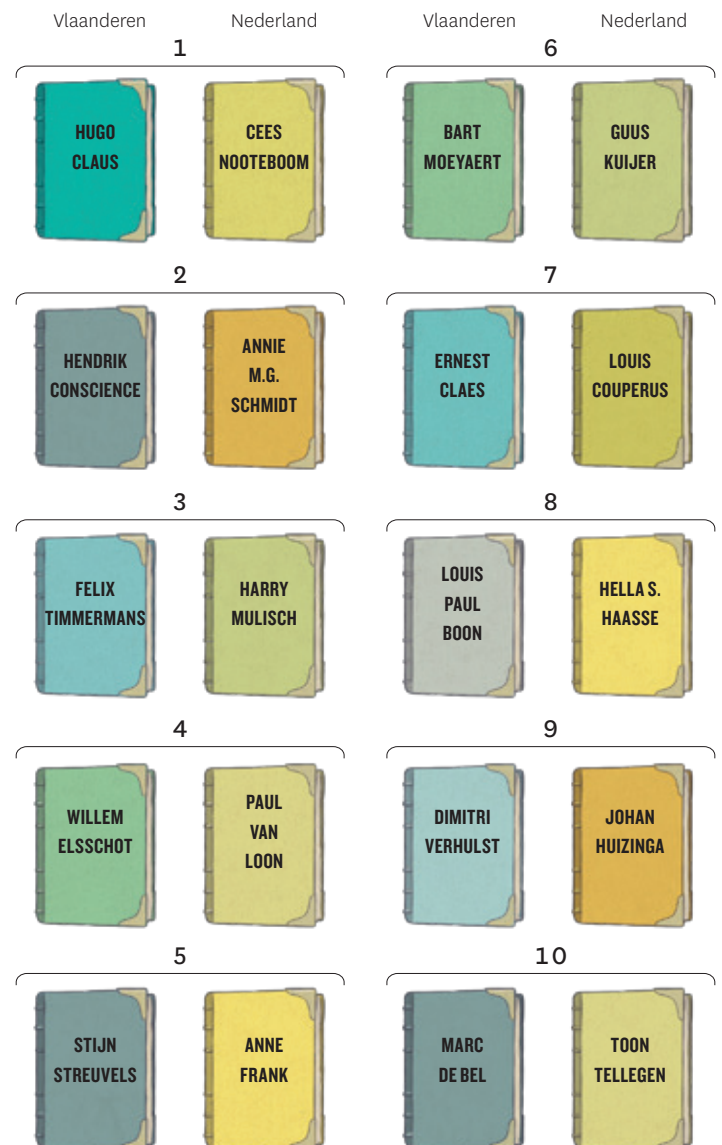
Als taal op internet en in de sociale media scoort het Nederlands heel goed. Het kaapt er een twaalfde plaats weg. Dat komt mede doordat de taaltechnologie voor het Nederlands hoog ontwikkeld is.

Dat Nederlands gretig gestudeerd wordt, wil niet zeggen dat het ook een eenvoudige taal is om te leren. Adelina Sharipova, studente economische wetenschappen aan de Universiteit Gent, leerde Nederlands toen ze elf was en ze met haar Oezbeekse vader en Russische moeder naar België verhuisde. Vooral de lidwoorden – die niet voorkomen in het Russisch – vindt ze boosdoeners: “Hoewel het meisje naar een vrouwelijke persoon verwijst in de werkelijkheid, gebruikt het Nederlands een onzijdig lidwoord. En waarom is het het boek maar de atlas? Logisch zal ik dat nooit vinden.”

**JIPAS IR JANIKĖ,
THE DISCOVERY OF HEAVEN en
URUG**

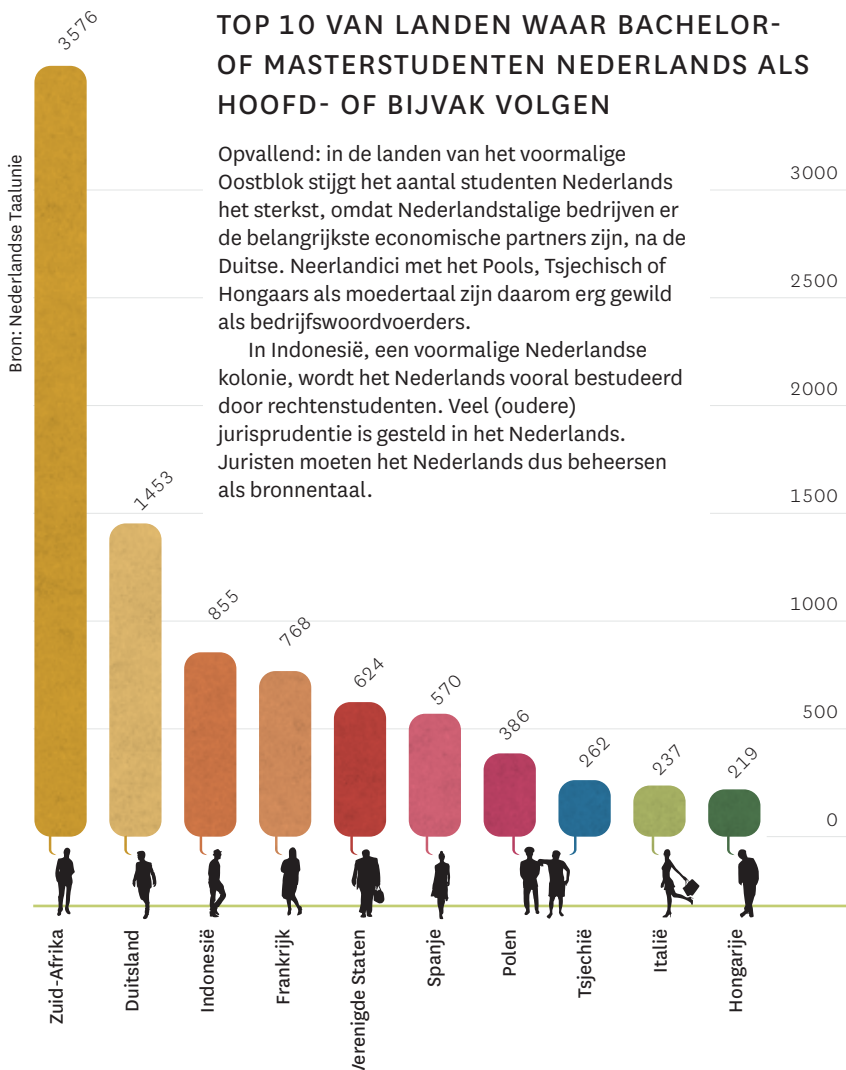
Litouwse, Engelse en Hongaarse vertalingen van Annie M.G. Schmidts *Jip en Janneke*, Harry Mulish' *De ontdekking van de hemel* en Hella S. Haasses *Oeroeg*. Veel werken van Vlaamse en Nederlandse auteurs worden vertaald, en vooral deze auteurs:

**TOP 10 VAN MEEST VERTAALDE AUTEURS
IN VLAANDEREN EN NEDERLAND**

Met 'meest vertaalde auteur' bedoelen we: deze auteur heeft het grootste aantal titels in vertaling.

Bron: Vertalingendatabase Nederlands Letterenfonds, in samenwerking met het Vlaams Fonds voor de Letteren en met steun van de Nederlandse Taalunie

HET NEDERLANDS IS WERELDWIJD UITGEZWERMD

Dat je ook op onverwacht verre plekken Nederlands terugvindt, heeft vooral te maken met de kolonisatie en met de emigratie van Nederlandse moedertaalsprekers naar overzeese landen.

Het Nederlandse koloniatieverhaal begon rond 1600, bij de oprichting van handelsposten door de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) en de West-Indische Compagnie (WIC) in 'de Oost' (onder meer het latere Indonesië) en 'de West' (onder meer het Caribische gebied). Die handelsposten groeiden soms uit tot koloniën, waar het Nederlands vervolgens zijn sporen naliet.

Het Nederlandse emigratieverhaal vond in verschillende golven plaats. Zo trokken in de zeventiende eeuw al Nederlanders naar Afrika, Noord- en Zuid-Amerika en Azië. Later, in de tweede helft van de negentiende eeuw, volgde er een tweede emigratiegolf. Toen gingen Nederlandse en Vlaamse zogeheten 'landverhuizers' hun geluk beproeven in de Verenigde Staten en Canada, later ook in Australië en Nieuw-Zeeland. Hun thuistaal verhuisden ze mee.

In sommige overzeese landen is het Nederlands een officiële taal geworden, zoals in Suriname. Soms ook vormde het Nederlands de basis voor een pidgin of creooltaal.¹ Op het Nederlands gebaseerde creooltalen zijn bijvoorbeeld het Berbice-Nederlands in het huidige Zuid-Amerikaanse Guyana en het Negerhollands of *Virgin Islands Creole Dutch* op de Deense Antillen (nu: de Amerikaanse Maagdeneilanden). Die creooltalen worden nu niet meer gesproken.

Toch is het Nederlands geen wereldtaal geworden, in tegenstelling tot andere koloniale talen als het Engels en het Spaans, die in diverse oude koloniën na de dekolonisatie de status van officiële taal hebben behouden. Afstammelingen van de Nederlandse en Vlaamse landverhuizers uit de negentiende eeuw namen na de Eerste Wereldoorlog al gauw het Engels als thuistaal over. Van de 5 miljoen Amerikanen van Nederlandse

afkomst gebruikte in 2000 nog maar 3 procent het Nederlands als thuistaal. Het Nederlands is dus geen wereldtaal, maar wel 'een taal van de wereld', die buiten het eigen taalgebied treedt en een taalkundige erfenis naliet in tal van landen.

DE POENSCHEPER IN SURINAME

Het Nederlands telt naar schatting 23 miljoen moedertaalsprekers. Ongeveer 17 miljoen van hen wonen in Nederland, 6 miljoen in België en 400.000 in Suriname. In die landen is het Nederlands een officiële taal, net als op Aruba, Curaçao en Sint-Maarten.

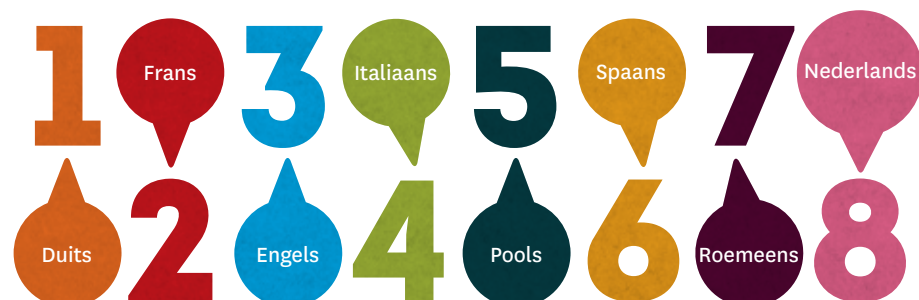
Nederlanders, Vlamingen en Surinamers kunnen elkaar prima verstaan, al zijn er verschillen. Zo veroorzaakte de Suske en Wiske-strip *De poenschepper* algemene hilariteit in Suriname. Een *poen* is daar namelijk een ander woord voor het vrouwelijke geslachtsorgaan.

Naast Nederlands wordt in Suriname Sranantongo gebruikt als omgangstaal, een creooltaal die vooral op het Engels gebaseerd is, maar ook een paar duizend woorden aan het Nederlands heeft ontleend. Met wat goede wil herken je *suikerpot* in *sukrupatu* en *verkouden* in *frikowtu*.

NEDERLANDS IN EUROPA

Nederlands is al sinds 1958 een officiële taal in de Europese Unie. Kijk je naar het aantal moedertaalsprekers, dan komt Nederlands op de achtste plaats van de 24 talen in de Europese Unie.

¹ Een *pidgin* is een sterk vereenvoudigde, gemeenschappelijke taal die ontstaat wanneer bevolkingsgroepen met verschillende moedertalen met elkaar moeten communiceren. Dat was vaak het geval in de voormalige Europese koloniën van de zestiende tot de negentiende eeuw, toen de taal van de Europese kolonisator zich vermengde met die van de plaatselijke bevolking. Een pidgin blijft een tweede taal: de gebruikers blijven daarnaast hun eigen moedertaal gebruiken. Omdat een pidgin vooral gesproken, zelden geschreven wordt, is er weinig van bewaard gebleven. Wanneer ouders een pidgintaal als eerste taal doorgeven aan hun kinderen, wordt de pidgin de moedertaal van een nieuwe generatie en verwerft ze de status van creooltaal. Veel van die creooltalen uit de tijd van de Europese kolonisatie zijn ondertussen uitgestorven.

EN, TWE, DRI. DANGGI!

In het huidige Guyana kon je tot de jaren 2000 moedertaalsprekers vinden van creooltalen die op het Nederlands gebaseerd waren, maar die tegelijkertijd onderling niet verstaanbaar waren: het *Berbice-Nederlands* en het *Skepi-Nederlands*. Die talen ontstonden toen de inheemse bevolking, aangevoerde neger-slaven en Nederlandse plantagehouders met elkaar moesten communiceren. Iemand bedanken in het Berbice-Nederlands deed je door *danggi* te zeggen, en wie tot vijf kan tellen in het Nederlands, kan dat ook in het Skepi-Nederlands: *en, twe, dri, firi* en *faif* – al kan *faif* ook aan het Engels ontleend zijn.

OFFICIEEL IN UZAN

Twaalf onafhankelijke staten in Zuid-Amerika vormen samen de Unie van Zuid-Amerikaanse Naties (UZAN). In de UZAN is het Nederlands een officiële taal. Dat heeft het Nederlands aan het lidmaatschap van Suriname te danken.

ZUSTERTALEN

In 1910 werden Nederlands en Engels als officiële talen van Zuid-Afrika erkend, en in 1925 werd het Afrikaans bij wet erkend als een van de officiële talen, naast het Hollands. In 1993 werd, met de afschaffing van de apartheid, het Afrikaans een van de elf officiële talen van Zuid-Afrika, naast tien inheemse talen. Bijna 7 miljoen Zuid-Afrikanen spreken het thuis. In Namibië is het Afrikaans zelfs de meest gesproken taal, al is de taal er niet officieel erkend. Het Afrikaans kent twee voedingsbodems: de zeventiende-eeuwse Nederlandse kustdialecten (het Hollands, het Zeeuws en het Vlaams), gesproken door de kolonisten, en een gecreoliseerde vorm van het Hollands, gesproken door de gekleurde bevolking. Nederlandstaligen en Afrikaanssprekenden kunnen elkaar daardoor vrij goed verstaan. Met wat spreekwoordelijke overdrijving kun je zeggen dat beide talen *soos twee druppels water op mekaar lyk* of *baie eenders lyk*.

Waar ter wereld vind je Nederlandse woorden?

Wist je dat het Nederlands een taal van de wereld is?

Overal ter wereld vind je wel woorden die afstammen van het Nederlands.

Het sterkste exportwoordje is *baas*: dat woord is in 57 talen overgenomen.

Op deze kaart zie je welke woorden nog de wereld rondreisden.

UITLEENWOORDENBANK

Het Meertens Instituut lanceerde einde 2015 een Uitleenwoordenbank, opgezet door Nicoline van der Sijs. Ze telt 18.242 Nederlandse woorden die aan 138 talen zijn uitgeleend. De Nederlandse woorden hebben geleid tot 48.446 nieuwe, geleende woorden in vreemde talen. De gegevens zijn verzameld door meer dan vijftig medewerkers. Je vindt de Uitleenwoordenbank hier: www.meertens.knaw.nl/uitleenwoordenbank.

WELKE TALEN LENEN WOORDEN UIT HET NEDERLANDS?

Uitgeleende woorden vormen de culturele sporen die Nederlanders en Vlamingen in contact met andere talen en landen hebben achtergelaten. Het blijkt dat de meeste Nederlandse uitleenwoorden huis-tuin-en-keukenwoorden zijn. Woorden die in het dagelijkse leven voorkomen, dus. In de vroegere kolonies zijn daarnaast veel ambtelijke termen overgenomen. Ook vandaag heeft het Nederlands nog steeds invloed op andere talen.

WAT BETEKENT ... ?

abrikós	abrikoos
aqnin	konijn
arbéi	aardbei
arukoru	alcohol
bacalhau	kabeljauw, komt van bakeljauw
beer	bier
bīru	bier
bírža	beurs
brote	biscuitje of cracker, van brood
cookie	koekje
dansu	dans
dique	dijk
duna	duin
émosionil	emotioneel
endivie	andijvie
és	ijs
gevär	geweer
haïr	haten
héberge	herberg
hempi	hemd
hordéng	gordijn
hundekoja	hondenkooi
juvelir	juwelier
kakerlak	kakkerlak
kheskhèyen	gescheiden

kófe	koffie
konō	koning
loko	roken
magazin	winkel, komt van magazijn
mébel	meubel
morast	moeras
mpintsie	bintje
nomor	nummer
pakhoiz	pakhuis
parik	pruik
pasopi	kijk uit, opletten!
patat	oorveeg
pistōla-ya	pistool
pompelmo	pompelmoes
pōñci	boontje
pulisi	politie
rakéta	vuurpijl, van raket
ris	rijst
seehund	zeehond
sikolo	school
škalik	schaal
šlagbon	slagboom
steuerbord	stuurboord
waffle	wafel
yacht	jacht (schip)

Weetje: *Woonerf*, een vinding uit de jaren 1960, is bijvoorbeeld onveranderd overgenomen door het Amerikaans-Engels, terwijl de in 1983 ontwikkelde *klapschaats* door een groot aantal talen is geleend. Vergelijk Engels *klapskate*, Duits *Klappschlittschuh*, Deens *klapskøjte*, Noors *klappskøyte*, Zweeds *klappskridsko*, Russisch *kon'ki-klapy* en Japans *kurappusukaatsu*.

DIRECTE EN INDIRECTE ONTLEENINGEN

Naast direct overgenomen leenwoorden zijn er ook leenwoorden die via een andere taal zijn doorgeleend. Zo is er bijvoorbeeld *baggermachine*. Het Duits heeft dit woord, samen met het werkwoord *baggeren*, overgenomen uit het Nederlands. In het Duits is *baggermachine* verkort tot *Bagger*. In die vorm en betekenis is het woord in een groot aantal andere West-Europese talen terechtgekomen, zoals in het Deens (*bagge*), Ests (*bager*), Tsjechisch (*bagr*), Pools (*bagrownica*), Kroatisch (*bager*), Macedonisch (*bager*), Servisch (*bager*), Sloveens (*bager*), Bulgaars (*bager*), Lets (*bagars*) en Litouws (*bageris*).

Sommige talen hebben vrijwel alle Nederlandse leenwoorden via een andere taal leren kennen. Dat geldt voor diverse talen die ver van het Nederlands af liggen en waarmee vrijwel geen rechtstreekse contacten zijn geweest, zoals het Grieks, Turks, Arabische talen, en voor talen die in de loop van hun geschiedenis beïnvloed zijn door een andere, dominante taal die als doorgeefluik heeft gediend voor Nederlandse leenwoorden. Zo kent het Fins de meeste Nederlandse woorden via het Zweeds.

Afrikaans en Nederlands: soos twee druppels water

OVER HET AFRIKAANS

“Minder-is-fokken-meer? Ek is jammer dat ek weer by kos uitkom – al is dit uiteraard nie toevallig nie, ons is nou eenmaal wat ons eet én wat ons lees, tussen dié twee is daar net ’n kalorieverskil – maar hoekom het die nouvelle cuisine nie ’n klinkende sukses geword nie, en veral nie in Belgiese restaurants nie? Omdat die porties te klein was, die groente halfgaar en die visfillete het konsekwent te min sous gehad.” Grote kans dat je dit fragment uit de Afrikaanse vertaling van Tom Lanoyes *Sprakeloos* begrijpt zonder het originele Nederlandse ernaast.¹ Het Afrikaans wordt gesproken door meer dan zeven miljoen Zuid-Afrikanen en Namibiërs en je kunt zien dat dit een taal is *wat soos twee druppels water op Nederlands lyk*. Toch liggen Zuid-Afrika en Namibië meer dan tienduizend kilometer bij ons vandaan. Om te verklaren hoe het Afrikaans daar terecht kwam, moeten we terug naar 1652. In dat jaar richtte de Nederlandse koopman Jan van Riebeeck in opdracht van de Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC) een handelspost op aan Kaap de Goede Hoop...

Vanaf 1657 mochten Nederlandse gezinnen zich vestigen aan de Kaap, en ook immigranten uit andere Europese landen trokken hierheen. De VOC voerde slaven in uit Oost-Azië en West-Afrika. Zo werden er veel talen gesproken in zuidelijk Afrika: naast Nederlands onder meer ook Duits, Deens en Frans, de inheemse bevolking sprak een van de Khoisantalen, en de aangevoerde slaven spraken onder meer Bantoetalen, Portugees en Maleis. In die veelkleurige maatschappij met een veelvoud aan talen zou het Afrikaans ontstaan.

Twee taalsporen leidden uiteindelijk naar het Afrikaans. De kolonisten schreven een officieel, ambtelijk Nederlands in hun administratieve documenten, maar spraken het gemoedelijker Kaaps-Hollands in de gewone omgang. Dat Kaaps-Hollands was gebaseerd op het Zuid-Hollands in de eerste plaats, en op de Nederlandse kustdialecten – het Vlaams, Zeeuws en Hollands – in de tweede plaats. (‘Vlaams’ betekent hier de dialectgroep die gesproken wordt in Frans-, West-, Zeeuws- en het grootste deel van Oost-Vlaanderen.)

Tegelijkertijd ontstond er ook een vereenvoudigde variant van het Kaaps-Hollands, het *Cape Dutch Pidgin*. Die variant werd gebruikt door de plaatselijke Khoikhoi (vroeger door de Nederlanders Hottentotten genoemd)

en de slaven in hun communicatie met de Nederlandse kolonisten, bijvoorbeeld door inheemse kindermisjes tegen blanke kinderen. Het *Cape Dutch Pidgin* had, net als alle pidgins, een eenvoudige grammaticale structuur die deels terugging op de lokale talen (het *Khoikhoi*, maar ook de Bantoetalen), terwijl de woordenschat gebaseerd was op het Nederlands.

Uit beide varianten, het Kaaps-Hollands van de blanke bevolking en het *Cape Dutch Pidgin* van de gekleurde bevolking, ontstond in de tweede helft van de negentiende eeuw het Standaardafrikaans: in 1861 verscheen het eerste Afrikaanstalige gedrukte boek en in 1876 de eerste Afrikaanstalige grammatica. In 1925 werd het Afrikaans bij wet erkend als een van de officiële talen, naast het Nederlands.

IN DEZE TAAL ZIJN ZUID-AFRIKANEN THUIS!

Engels is de lingua franca in het huidige Zuid-Afrika, de gemeenschappelijke taal die Zuid-Afrikanen gebruiken om buitenshuis met elkaar te communiceren: bij de overheid, in het bedrijfsleven en in de media bijvoorbeeld. Het is ook de taal waarmee Zuid-Afrika zich in het buitenland presenteert. De taalsituatie binnenskamers ziet er echter heel anders uit. Als huistaal neemt het Engels maar een vijfde plaats in en moet het Afrikaans, de derde belangrijkste huistaal, laten voorgaan. Er zijn elf officiële talen in Zuid-Afrika, en daarnaast worden er nog andere talen gesproken die geen officiële status hebben. In de tabel is de rangorde van thuistalen opgenomen.

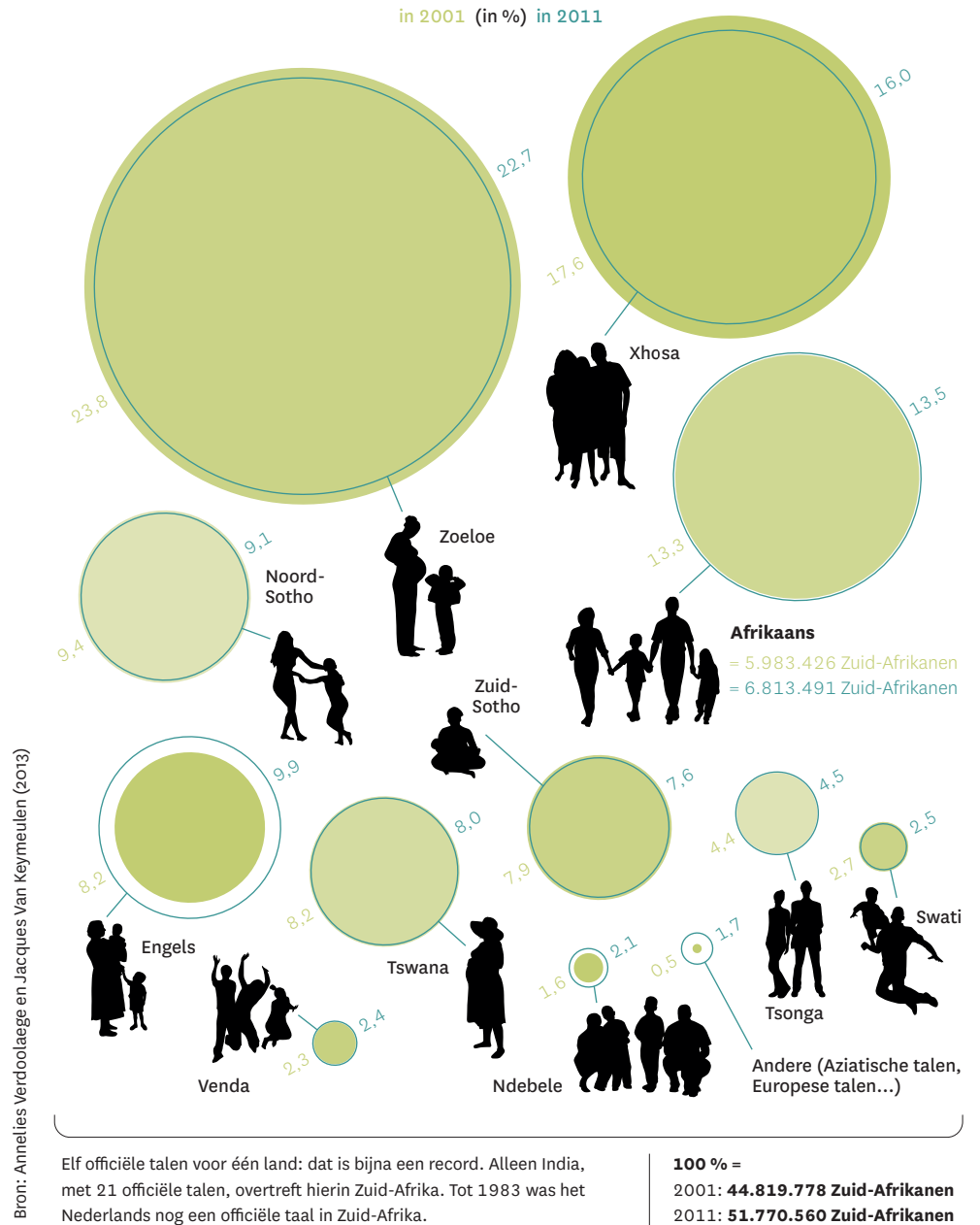
¹ “Minder, fucking meer? Het spijt me dat ik andermaal bij voeding uitkom – al is dat uiteraard geen toeval, we zijn nu eenmaal wat we eten én wat we lezen, daartussen bestaat alleen een calorieverschil – maar waarom is de nouvelle cuisine uiteindelijk geen doorslaand succes geworden in Belgische etablissementen? Omdat de porties te klein waren, de groenten halfgaar en de vismoten systematisch voorzien van te weinig saus.”

DOCHTER OF ZUSTER?

Dat het Afrikaans (onder andere) uit het Nederlands is ontstaan, staat buiten kijf. Het wordt daarom vaak een ‘dochters taal’ van het Nederlands genoemd. Maar die term suggereert een afhankelijkheid tussen het huidige Nederlands en het Afrikaans die niet alle Afrikaanssprekenden op prijs stellen. Zij spreken liever over het Afrikaans als een ‘zusters taal’ van het Nederlands, met het zeventiende-eeuwse Nederlands als gemeenschappelijke moeder.

WELKE TALEN SPREKEN DE ZUID-AFRIKANEN THUIS?

SPLITS JE HET AANTAL ‘THUISTAALSPREKERS’ VAN HET AFRIKAANS EN HET ENGELS UIT NAAR BEVOLKINGSGROEP, DAN IS DIT HET RESULTAAT:

zwarten

kleurlingen²

Indiërs/Aziaten

blanken

Engels is dus de thuistaal bij uitstek van Indiërs / Aziaten, het Afrikaans is dat van de kleurlingen en de blanke bevolking. De toename van het Engels en het Afrikaans als thuistaal bij de zwarte bevolking is opmerkelijk. De zwarte Zuid-Afrikanen die met de kennis van het Engels en het Afrikaans hun positie op de arbeidsmarkt willen verbeteren, zijn blijkbaar bereid om hun moedertaal op te geven als thuistaal.

	zwarten	kleurlingen ²	Indiërs/Aziaten	blanken
Wie spreekt thuis Afrikaans?				
2001	0,7% = 253.282 zwarten	79,5% = 3.173.972 kleurlingen	1,7% = 19.266 Indiërs/Aziaten	59,1% = 2.536.906 blanken
2011	1,5% = 602.166 zwarten	75,8% = 3.442.164 kleurlingen	4,6% = 58.700 Indiërs/Aziaten	60,7% = 2.710.461 blanken
Wie spreekt thuis Engels?				
2001	0,5% = 183.631 zwarten	18,9% = 756.067 kleurlingen	93,8% = 1.045.845 Indiërs/Aziaten	39,3% = 1.687.661 blanken
2011	2,9% = 1.167.913 zwarten	20,8% = 95.847 kleurlingen	86% = 1.094.317 Indiërs/Aziaten	36% = 1.603.575 blanken

² De officiële statistieken gebruiken deze term nog, hoewel veel Zuid-Afrikanen de term *kleurling* beledigend vinden en liever *bruinmense* gebruiken.

AFRIKAANS VIR DOMMIES

“REGTIG? DIS VERKEERD!” (‘ECHT WAAR? FOUT!’)

De woordenschat van het Nederlands en het Afrikaans vertonen grote overeenkomsten. Daardoor kon in 2011 het *Prisma groot woordenboek Afrikaans en Nederlands* verschijnen, onder hoofdredactie van Willy Martin, waarin de meer dan zestigduizend trefwoorden uit het Afrikaans en het Nederlands door elkaar zijn opgenomen. Hierdoor blijken in één oogopslag de overeenkomsten en de verschillen: sommige woorden zijn in beide talen geheel of vrijwel geheel gelijk in vorm en betekenis, bijvoorbeeld *drukker* of *skool/school*. Andere woorden verschillen van elkaar, zo heet de *kameleon* in het Afrikaans *verkleurmannetjie*. Een Afrikaanse *robot* is niet alleen een automaat, maar ook een stoplicht. Het Afrikaanse *amper* betekent ‘net niet’, terwijl het Nederlandse *amper* staat voor ‘net wél’.

1 LEENTJEBUUR

Het Afrikaans ontleent woorden aan een heleboel talen: naast het Nederlands zijn dat het Khoisan, het Maleis, het Portugees, de verschillende Bantoetalen en het Engels.

Afrikaans Nederlands

Uit het Khoisan

<i>gogga</i>	insect
<i>ag sies</i>	bah!

Uit het Maleis

<i>baie</i>	veel
<i>piesang</i>	banaan

Uit het Portugees

<i>mielie</i>	mais
<i>tronk</i>	gevangenis

Uit de Bantoetalen

<i>donga</i>	diepe sloot
<i>kaia</i>	hut

Uit het Engels

<i>brekfs</i>	ontbijt
<i>storie</i>	verhaal

2 INVENTIEF ALTERNATIEF

Het Afrikaans neemt woorden uit het Engels en soms uit het Frans minder vaak letterlijk over dan het Nederlands: het kiest in plaats daarvan voor een Afrikaanse leenvertaling of een volwaardig Afrikaans alternatief.

Afrikaans	Nederlands	Voorbeeldzin
<i>aflaai</i>	download	“Suid-Afrikaanse verbruikers loop voor met die <i>aflaai</i> van foon-apps in Afrika suid van die Sahara.”
<i>hysbak</i>	lift	“Wat is erger as om ’n <i>hysbak</i> met ’n vreemde skepsel te deel?”
<i>moltrein</i>	metro	“Minstens 12 mense is Dinsdagoggend dood en meer as 120 beseer toe ’n <i>moltrein</i> in Moskou tydens spitstyd sowat 200 meter van ’n stasie af ontspoor het.”
<i>muurbal</i>	squash	“ <i>Muurbal</i> is ’n raketsport wat deur twee deelnemers in ’n geslote ruimte gespeel word.”
<i>naweek</i>	weekend	“Bespreek nou plek by Die Oog vakansie-oord vir ’n <i>naweek</i> weg om net weer die batterye te laai.”
<i>reukweerder</i>	deodorant	“Daarna kan jy ’n <i>reukweerder</i> gebruik wat jou fris laat ruik.”
<i>terugvoer</i>	feedback	“Jou <i>terugvoer</i> maak ’n groot verskil aan ons besigheid. Ons sien daarna uit om van jou te hoor!”
<i>toebroodjie</i>	sandwich	“Hierdie indrukwekkende <i>toebroodjie</i> kan jy sommer vinnig vir middagete aanmeekaarslaan.”
<i>waagartiest waagtoer</i>	stuntman stunt	“Baie van die tonele bevat <i>waagtoertjies</i> – sommige doen hy self en ander doen ’n <i>waagarties</i> .”

Weetje: In het Afrikaans is de werkwoordsvervoeging veel eenvoudiger dan in het Nederlands. Een werkwoord heeft er maar twee vormen: de stam (*loop, sterf, deel*) en het voltooid deelwoord (*gespeel*). In het Nederlands zeg je ‘ik loop’, ‘jij / u / hij / zij loopt’, ‘wij / jullie / zij lopen’, in het Afrikaans *ek / jy / u / hy / sy / ons / julle / hulle loop*. En onderscheidt het Nederlands de onvoltooid verleden tijd ‘ik liep’ van de voltooid verleden tijd ‘ik heb gelopen’, dan doet het Afrikaans dat niet. Een verleden tijd vorm je door het hulpwerkwoord *het* te combineren met de stam van het werkwoord (*loop*), waar je *ge-* aan toevoegt (*geloop*): *ek / jy / u / hy / sy / ons / julle / hulle het geloop*.

Weetje: De Nederlandse en Afrikaanse namen van weekdays en maanden zijn ongeveer identiek, maar in het Afrikaans schrijf je ze met hoofdletter.

Weetje: Het Afrikaans maakt geen verschil tussen ‘deze’ en ‘dit’ of ‘die’ en ‘dat’, maar gebruikt simpelweg *hierdie* en *daardie*: *Daardie motor versnel maar stadig* en *hierdie een is ook nie vinnig nie*.

Weetje: Een hoogfrequent Afrikaans woord is *baie* – waarvan de betekenis voor Nederlandssprekenden niet direct evident is. Het betekent ‘zeer, heel’ (“*Jy is baie mooi*.”) of ‘veel’ (“*Ek het baie geld*.”). Gebruik je *baie* dubbel, dan betekent het ‘heel veel’, als in “*Baie baie* geluk met jou verjaarsdag”, of ‘heel erg’, als in “*Jy is baie baie mooi*.” Het woord gaat terug op het Maleise *banyak*, dat in de achttiende eeuw verbasterde tot *banje* en later tot *baie*.

3 VALSE VRIENDEN

Niet alle woorden die het Nederlands met het Afrikaans deelt, hebben ook dezelfde betekenis. Deze Afrikaanse woorden zetten Nederlandstaligen op het verkeerde been:

Afrikaans	Nederlands	Voorbeeldzin
<i>aftrekplek</i>	parkeerplaats langs de snelweg	“Baie belangrik: moet nooit aan ’n Nederlander wat saam met jou ry sê: ‘Ek soek ’n <i>aftrekplek</i> ’ nie.”
<i>geitjie</i>	gekko	“Die <i>geitjie</i> kan teen loodregte mure en oorhange opklouter deur spesiale aanpassings aan sy pote.”
<i>gesiggies</i>	violtjes	“Wat is nou mooier as ’n blombedding vol <i>gesiggies</i> ?”
<i>kont</i>	vagina	In het Afrikaans verwijst <i>kont</i> , te vergelijken met het Engelse <i>cunt</i> , naar het vrouwelijk geslachtsdeel. Overigens betekende <i>conte</i> in het Middelnederlands ook nog ‘vagina’ en niet ‘achterwerk’, zoals nu.
<i>rukkie</i>	poosje	“Jy was vir ’n <i>rukkie</i> aan my sy.”
<i>amper</i>	bijna	“Sy het <i>amper</i> van haar fiets geval.”

Weetje: Typisch voor het Afrikaans is de dubbele ontkenning: *nie... nie of nooit... nie*. Die herhaling van de ontkenning om haar te versterken, kennen we ook in de Nederlandse dialecten: “Ik zweer het: ik heb *niemand nie* gezien en ik heb *niets nie* gedaan!”.

SO SPREEK JY AFRIKAANS!

De uitspraak van het Afrikaans lijkt veel op die van het Nederlands. Er zijn natuurlijk ook verschillen. *’N paar wenke om jou Nederlands te ver-Afrikaans*: spreek de Afrikaanse ‘ê’ in sê uit als de Franse klank in ‘crème’. Die klank kent het Nederlands alleen in woorden die het aan het Frans heeft ontleend. De korte ‘i’ als in *belangrik*, *aanpassings* en *blombedding* spreek je uit als een Nederlandse doffe ‘e’, als in ‘de’.

Een ‘g’ tussen twee klinkers valt in het Afrikaans weg, zowel in de spelling als in de uitspraak, vandaar *teen* (‘tegen’), *koël* (‘kogel’) of *pla* (‘plagen’). Dat fenomeen vind je ook in de dialecten van het westen van Oost-Vlaanderen terug. Alleen in een paar ‘deftige’ woorden is in het Afrikaans de ‘g’ bewaard onder invloed van de Nederlandse schrijftaal. Daarom zeg en schrijf je *spieël* zonder ‘g’ en *bespiegeling* met ‘g’.

SO SKRYF JY AFRIKAANS!

In het Afrikaans schrijf je, meer dan in het Nederlands, zoals je spreekt. Spellen is daardoor in principe makkelijker. Anders dan het Nederlands maakt het Afrikaans geen spellingonderscheid tussen <au> en <ou>. In het Afrikaans schrijf je altijd <ou>, dus bijvoorbeeld *goud* en *opklouter*, waar het Nederlands een verschil maakt tussen *goud* en *opklauteren*. Verder verwees het Afrikaans de <ch> naar het *argief*: er wordt geen verschil gemaakt tussen ch en g, en overall wordt g gespeld, dus *lag*, *loodregt* voor ‘lachen’ en ‘loodrecht’. In leenwoorden is ch wel gehandhaafd (*chaos*, *chloroform* en, met andere uitspraak, *chantage*, *Christen*). De Nederlandse ‘ei’ spel je ook in het Afrikaans als <ei>, de ‘ij’ spel je (bijna altijd) als <y>: ‘mijn zij’ wordt dus *my sy*. Een uitzondering vormt de uitgang ‘-lijk’, die je spelt als <-lik>. In tegenstelling tot het Nederlands wordt in het Afrikaans de ‘c’ meestal gespeld volgens de uitspraak. Je schrijft daarom *spesiale* en niet ‘speciale’, en *klub*. Maar *crème* en *crêpe* bijvoorbeeld hebben de c bewaard.

Weetje: Het Afrikaans maakt geen verschil tussen de- en het-woorden. Het bepaald lidwoord van alle zelfstandige naamwoorden is eenvoudigweg *die*: *die man*, *die vrou*, *die kind*, *die geitjie*. Het onbepaald lidwoord is ‘n, dat wordt uitgesproken als een doffe ‘e’, zoals in ‘de’; ‘n man klinkt dus als *e man*.

4 AFRIKAANSE UITDRUKKINGEN

Bron: Annelies Verdooleaeghe en Jacques Van Keymeulen (2013)

5 EEN BIJZONDER WOORD

Apartheid betekende in het Afrikaans oorspronkelijk ‘die toestand van afgeskeie of afgezonderd te wees’. In de jaren 1920, toen de rassensegregatie vaste vorm begon aan te nemen in Zuid-Afrika, ging het ‘afscheiding op grond van ras’ betekenen. Toen rassensegregatie in 1948 door de apartheidswetten het fundament werd van de binnenlandse politiek in Zuid-Afrika, nam bijna elke andere taal het Afrikaanse *apartheid* onvertaald als leenwoord over. In 1956 nam een Nederlands woordenboek ‘apartheid’ voor het eerst in die kwalijk-politieke, Afrikaanse betekenis op. Die pejoratieve betekenis verdrong in het Nederlands de oorspronkelijke betekenis: het heel bijzondere, het buitenissig mooie.

Waarom de familie Pot haar dochter niet Bloem noemen mag

OVER VOORNAMEN

Tegenwoordig mogen ouders álles kiezen als voornaam, zolang deze hun kind maar niet in verlegenheid brengt en niet overeenstemt met een bestaande geslachtsnaam – tenzij deze tevens gebruikelijk is als voornaam. Die vrijwel ongelimiteerde keuzevrijheid geldt nog niet zo erg lang in Nederland. Pas vanaf 1970 neemt de voornaamwetgeving een ‘Alles mag, behalve...’-houding aan. Daarvoor, vanaf 1811, schreef de Nederlandse wet precies het omgekeerde voor: niks mag, behalve namen uit de heiligenkalender en de oude geschiedenis. Maar ook lang voor de voornaamgeving officieel geregeld was, hielden ouders in de Lage Landen zich aan ongeschreven wetten en modetrends.

NEDERLANDSE VOORNAAMGEVING IN DE LAGE LANDEN: EEN BEKNOPTE GESCHIEDENIS

1 VÓÓR DE TWAALFDE EEUW:
GERMAANSE NAMEN

18 APRIL 875 – Hoera! Hildebrant en Gertrud krijgen samen een kind. En dat kind moet een (voor)naam krijgen, familienamen zijn nog niet aan de orde. De keuze is bovendien beperkt, want de Germaanse namenvoorraad is veel kleiner dan nu het geval is. Toch moeten Hildebrant en Gertrud heel wat knopen doorhakken voor ze een definitieve keuze kunnen maken.

Hildebrant
+
Gertrud
=
?

1 Soms gebeurt dat zelfs letterlijk. In 2013 noemden ouders uit de provincie Antwerpen hun dochter Alles!

1 'MIX AND MATCH!'

De kans is het grootst dat Hildebrant en Gertrud er, net als de meeste Germanen, voor kiezen om zelf een **samengestelde, tweedelige voornaam** bijeen te puzzelen. Zo'n voornaam is dan samengesteld uit twee woorden die verwijzen naar roem, eer en algemene deugden, naar familie en verwantschap, naar religie en mythologie of naar dieren. Geloven Hildebrant en Gertrud in de spreuk *Nomen est omen*, dan selecteren ze woorddelen waarvan de betekeniscombinatie het nauwst aansluit bij hun wens voor hun dochter of zoon.²

2 Toch moet die wensfunctie van voornamen worden genuanceerd. Taalkundigen nemen aan dat de Germanen, zeker vanaf de zevende à achtste eeuw, niet altijd afgaan op de betekenis van een voornaam. Dat vermoeden ze door absurde betekeniscombinaties van samengestelde namen als *Fredegonde*. Die meisjesnaam verbindt immers twee tegengestelde betekenissen: *frithu* ('vrede') en *gund* ('oorlog').

2 BIJ KEUZESTRESS!

Willen Hildebrand en Gertrud een voornaam die niet is samengesteld, dan kunnen ze uit veel minder namen kiezen, want er zijn natuurlijk veel minder **eendelige namen**.

zoon Franko, 'een van het Germaanse volk der Franken'	dochter Saksia, 'een van het Germaanse volk der Saksen', ook wel Saskia genoemd
---	---

3 LIEFKOZING VOOROP!

De **verkorting** van een samengestelde naam klinkt veel lieflijker voor een klein kind. Dit soort koosnamen laat of het eerste of het tweede deel van een samengestelde naam weg.

zoon Bert, van Reginbert	dochter Adela, van Adelheid (waaraan de vrouwelijke uitgang -a is toegevoegd)
--------------------------	---

Deze Germaansen namen zijn teruggevonden in diplomatieke bronnen, annalen, kronieken en heiligenlevens en werden verzameld door o.m. Annelies Somers (2006), Kees Nieuwenhuijsen (2012) en Taaldacht.nl.

zelfstandig naamwoord + zelfstandig naamwoord		bijvoeglijk naamwoord + zelfstandig naamwoord		zelfstandig naamwoord + bijvoeglijk naamwoord		bijvoeglijk naamwoord + bijvoeglijk naamwoord	
<i>dank + win</i>	<i>sig + burg</i>	<i>bald + ram</i>	<i>lief + hild</i>	<i>ever + hard</i>	<i>raad + lind</i>	<i>bald + rik</i>	<i>neer + zwind</i>
'gedachten, geest' + 'vriend' = 'bedachtzame vriend'	'overwinning' + 'bescherming' = 'beschermster van de overwinning'	'dapper, moedig' + 'raaf' = 'hij met de eigenschappen van een dappere raaf'.	'bemind' + 'strijd, krijg' = 'beminde krijgster'	'everzwijn' + 'sterk' = 'hij die zo sterk als een everzwijn is'	'raad' + 'zacht, zachtmoedig' = 'zij die zachtmoedig in haar raad is'	'dapper, moedig' + 'mchtig' = 'moedig heerser'	'mannelijk, sterk, dapper' + 'sterk' = 'zij die zo sterk als een man is'
zoon Dankwin	dochter Siburg	zoon Baldrum	dochter Liefhild	zoon Everhard	dochter Radelind	zoon Balderik	dochter Nerswind

Weetje: een raaf was de heilige vogel van Wodan.

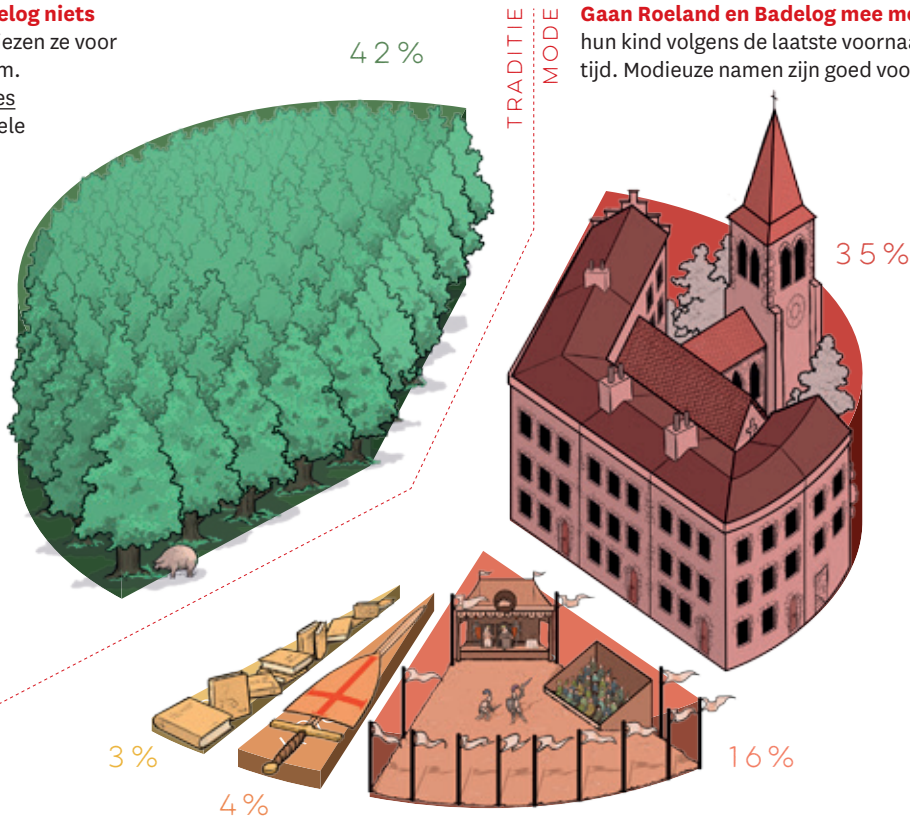
2 VAN DE TWAALFDE EEUW TOT DE ZESTIENDE EEUW: CHRISTELIJK GEÏNSPIREERDE NAMEN IN OPMARS

24 NOVEMBER 1178 – Hoera! Roeland en zijn vrouw Badelog uit het graafschap Vlaanderen krijgen samen een kind. In de loop van de tiende eeuw gaan steeds minder ouders hun eigen voornamen combineren tot een nieuwe kindernaam. In plaats daarvan geven ze liever hun eigen naam of die van een familielid volledig door aan hun kind. Nieuwe inheemse namen komen er daarom nauwelijks bij. Tegelijk worden de traditionele, Germaanse modes in de twaalfde eeuw vervangen door nieuwe voornaamtrends. Daardoor hebben ouders nu ook keuze uit Latijnse namen als Johannes en Margareta, die zijn verspreid via de Bijbel en soms teruggaan op het Grieks en Hebreeuws, en Franse namen als Arthur, Floris, Isolde, Olivier, Roeland, die via de vele Franse ridderromans bekend werden.

Vinden Roeland en Badelog niets mis met traditie? Dan kiezen ze voor een Germaanse voornaam. Bij 42 op de 100 geboortes wordt voor zo'n traditionele naam gekozen.

Goswijn Heilewif

Let wel! Er zijn ook vorsten en vorstinnen, kruisvaarders en romanpersonages die een Germaanse naam dragen. Naamkundigen weten dan niet altijd zeker of ouders hun kind die naam uit traditie dan wel uit bewondering voor de held in kwestie geven. Opvallend is wel dat vanaf de twaalfde eeuw Germaanse namen die ook gedragen worden door een religieuze, een culturele en/of maatschappelijke held, merkbaar populairder worden.

4 'WE ARE FAMILY!'

Van familienamen is nog geen sprake bij de Germanen. Toch geven ouders graag iets van familiale solidariteit en verwantschap mee in de voornaam van hun kind. Ze vernoemen hun kinderen daarom vaak naar zichzelf, of naar een ander familielid. Dat motief in de voornaamgeving heet 'vernoeming' en zal nog eeuwen later een traditie zijn, zelfs lang nadat de familienamen hun intrede hebben gedaan.

Behoren Hildebrant en Gertrud tot de hogere klasse? Dan gaan ze voor een volle vernoeming: de volle naam van de vader, soms ook van moeder of een ander familielid.

zoon Hildebrant	dochter Gertrud
-----------------	-----------------

Hebben Hildebrant en Gertrud het minder breed? Dan kiezen ze voor een 'combinerende vernoeming': een mix van hun eigen voornamen.

zoon Gerbrant	dochter Trudhild
---------------	------------------

Houden Roeland en Badelog van een portie cultuur? Dan vernoemen ze hun kinderen naar culturele helden. In de twaalfde eeuw komen die nog niet uit de sport-, film- of muziekwereld, zoals nu. Het gaat in de eerste plaats om bekende kruisvaarders. Het graafschap Vlaanderen neemt immers actief deel aan de middeleeuwse kruistochten. In de tweede plaats gaat het om personages uit middeleeuwse verhalen die mondeling worden doorgegeven en later ook worden opgetekend. Bij 7 op de 100 geboortes krijgen zonen een culturele voornaam. Bij dochters gebeurt dat zelden omdat er weinig tot geen literaire heldinnen of vrouwelijke kruisvaarders bestaan.

Kruisvaardersnaam (4 op de 100 geboortes) **Gilbert**, naar een bekende kruisvaarder onder Lodewijk VII

Literaire naam (3 op de 100 geboortes)

Zijn Roeland en Badelog ambitieus ingesteld? Dan laten Roeland en Badelog zich leiden door vorsten- en vorstinnennamen bij de voornaamkeuze, in de hoop dat het prestige van die voornamen afstraalt op hun zoon of dochter. Vorstelijke helden en heldinnen verlenen hun naam aan baby's in 16 op de 100 geboortes.

Boudewijn, terugkerende voornaam bij de Vlaamse graven

Geertrui, onder andere naar Geertrui van Saksen, de echtgenote van de Vlaamse graaf Robrecht de Fries

Hebben Roeland en Badelog een literaire voorkeur voor...

... het populaire <i>Chanson de Roland</i> ?	... de Arthur-romans?	... romans over de oudheid?	... de Karel-romans?	... het <i>Nibelungenlied</i> ?
Roeland	Iwein, Walewein	Alexander, Achilles, Caesar	Eggerik, Olivier	Rutger

TOP 20 VAN TWAALFDE-EEUWSE VOORNAMEN BIJ JONGENS EN MEISJES UIT HET GRAAFSCHAP VLAANDEREN, IN DE MODERNE SPELLING

De twintig meest voorkomende voornamen uit de twaalftde eeuw in het graafschap Vlaanderen, dat in die tijd toonaangevend was voor het hele Nederlandse taalgebied. De namen zijn teruggevonden in oorkonden, cijnsboeken en andere officiële of administratieve documenten en werden verzameld door Annelies Somers (2006).

1 Walter	11 Diederik	1 Emma	11 Sisela
2 Boudewijn	12 Zeger	2 Mathilde	12 Elisabeth
3 Willem	13 Simon	3 Geertrui	13 Beatrijs
4 Hugo	14 Arnulf	4 Margareta	14 Heile
5 Gerard	15 Radolf	5 Berta	15 Agnes
6 Robrecht	16 Arnout	6 Ava	16 Mabilia
7 Johannes	17 Reinier	7 Ermengard	17 Adelisa
8 Hendrik	18 Eustachius	8 Heilewif	18 Oda
9 Goswijn	19 Rutger	9 Heilewidis	19 Alis
10 Lambert	20 Gilbert	10 Hildegard	20 Adela

DE POPULAIERSTE MEISJES- EN JONGENSVOORNAMEN IN NEDERLAND IN 2015

In 2015 noemden ouders in Nederland hun dochter het vaakst 'Emma', hun zoon het vaakst 'Liam'.

Emma		793
Liam		720
Julia		687
Sem		696
Sophie		687
Lucas		689
Anna		628
Luuk		680
Mila		622
Noah		672
Eva		583
Milan		663
Tess		561
Daan		657
Lotte		561
Levi		621
Sara		542
Finn		620
Zoë		620
Jesse		587

3 VANAF EIND ZESTIENDE EEUW: KERKELIJKE VOORSCHRIFTEN VOOR DOOPNAMEN DOOR HET CONCILIE VAN TRENTE (1545-1563)

In 1563 bepaalt het Concilie van Trente dat pastoors doopregisters moeten bijhouden. Daarin mogen ze voortaan alleen namen uit de liturgische kalender noteren. Al die voornamen staan symbool voor "vroomheid, deugdzaamheid en trouw aan God". Zo rekent de Kerk af met de 'heidense', Germaanse namen.

“Met de naam is meer verbonden dan alleen de mogelijkheid iemand aan het ontbijt te roepen.”

uit: *Wunschkind* / Günter Kunert, Duits schrijver

4 IN DE NEGENTIENDE EEUW: WETTELIJKE BETEUGELING DOOR DE WET VAN 11 GERMINAL JAAR XI (1 APRIL 1803), DIE IN NEDERLAND IN 1811 VAN KRACHT WERD

In Nederland werd de voornaamgeving in 1811 wettelijk geregeld. Artikel 1 hiervan luidde: "Van de afkondiging dezer wet af aan, zullen alleen de namen in de onderscheidene almanakken in gebruik, en die van bekende personen uit de oude geschiedenis, als voornamen mogen aangenomen worden op de registers van den burgerlijken stand, ter bevestiging van de geboorte der kinderen bestemd en is het den openbaren ambtenaren verboden, eenige andere voornamen in hunne acten te gedoogen." In die almanakken staan onder andere de naamdagen van heiligen vermeld. Alleen die heiligen-namen gelden als officieel. Een dochter die je de voornaam 'Annemie' wilt geven, wordt door de ambtenaar van de burgerlijke stand opgetekend als 'Anna Maria'. De oude naamwet wordt pas in 1970 gewijzigd. Dat verklaart waarom zo veel mensen die voor die tijd geboren worden, een officieuze 'roepnaam' hebben, die afwijkt van hun officiële voornaam.

5 VOORNAMEN IN DE TWINTIGSTE EEUW: WETTELIJKE VRIJHEID DOOR DE NIEUWE NAAMWET (1970)

23 MAART 2012 Hoera! Korneel, de derde zoon van Marie Peters en Karel de Leeuw en broer van Jasper en Hannes, is geboren. Korneel is een oudere naam die opnieuw in de mode is, ook wel retronam genoemd. Vroeger kregen kinderen vaak de naam Cornelius of

“Zonder hun naam zouden de meeste mensen niet bestaan.”

Karel Jonckheere, Vlaams dichter en schrijver

Cornelia, naar de heilige Cornelius, de beschermheilige tegen kinderziekten. Dankzij de nieuwe naamwet van 1970 mogen Nederlandse ouders de voornaam van hun kind (bijna) volledig vrij kiezen. Het staat Marie en Karel dus vrij om voor een erg originele of creatieve voornaam te gaan. Hierbij gelden maar een paar beperkingen. Marie en Karel hebben zich daar met Korneel netjes aan gehouden.

Het Burgerlijk Wetboek 1 artikel 4 regelt sinds 1970 welke voornamen je je kind mag geven. Artikel 4.2 luidt als volgt: “De ambtenaar van de burgerlijke stand weigert in de geboorteakte voornamen op te nemen die ongepast zijn, of overeenstemmen met bestaande geslachtsnamen tenzij deze tevens gebruikelijke voornamen zijn.” Met geslachtsnaam wordt hier de achternaam bedoeld.

Verder zijn er restricties van toepassing op de schrijfwijze van voornamen. Zo mogen in de akten van de burgerlijke stand geen afkortingen worden gebruikt en moet een naam geschreven zijn in de “in het Koninkrijk gebruikelijke lettertekens”. De lettertekenset die de kern vormt van het *Besluit Standaardschrijfwijze Persoonsgegevens* bevat naast letters echter ook cijfers en speciale tekens. Het gebruik van cijfers en symbolen wordt in Nederland dus niet expliciet uitgesloten als onderdeel van een eigenaam. Toch zullen ambtenaren ze waarschijnlijk als ongepast bestempelen. Er zijn overigens wel twee Nederlandse namen bekend met een cijfer erin: *Xavier Dominique Jérôme 17 Mai* en *Celèste Elise Eugénie 26 Avril*.

De naam Korneel is niet ongepast en komt in Nederland ook niet voor als achternaam. De ambtenaar van de burgerlijke stand zal deze voornaam dus onmiddellijk goedkeuren. Belachelijke, absurde of aanstootgevende voornamen daarentegen moet hij weigeren. Al lijken ambtenaren weleens te suffen: zo werden volgens de website vernoeming.nl de voornamen Jaere'maijah-Joshua, Berlusconi, Physique-Da'Rôché en Pomme-d'Or geaccepteerd.

Weetje: Namen die geweigerd werden omdat ze ongepast waren zijn bijvoorbeeld Rolls Royce (Arnhem 1977) en Dienaar van God (Noord-Nederland 2013). De naam Jeanne d'Arc werd door de Rechtbank Amsterdam niet toegestaan, maar een jaar later door het Gerechtshof alsnog geaccepteerd. De naam TomTom werd ook in eerste instantie geweigerd en later wel toegestaan.

Weetje: Je kind een achternaam als voornaam geven mag niet in Nederland. Voorbeelden van voornamen die om die reden zijn afgekeurd zijn Willemszoon (Hoge Raad 1971), en Adriaanszoon (Zutphen 1981). De namen Gerszoon en Pauluszoon werden eerst afgekeurd, maar later alsnog geaccepteerd, omdat ze in Nederland niet voorkomen als achternaam.

BESCHERMENDE VOORNAMEN

Toen in 1565 de besluiten van het Concilie van Trente in de Nederlanden werden afgekondigd, kwam de katholieke Contrareformatie op gang. Deze werkte hoofdzakelijk door in de zuidelijke Nederlanden. De Katholieke Kerk schreef christelijke doopnamen voor. Als roepnaam gold dan meestal een verkorte of samengetrokken vorm. Een jongetje werd dus als *Antonius* ingeschreven, maar kreeg als roepnaam *Ton* of *Anton*. Vanaf halverwege de zeventiende eeuw publiceerde de Kerk als onderdeel van het *Rituale Romanum Contractum*, een liturgisch handboek voor de priesters, een namenlijst waarin 447 Nederlandse eigennamen en 811 Friese zijn opgenomen, met daarachter de heilige naar wie die naam verwijst, als hulpmiddel bij de naamgeving van nieuw geboren. Ouders kozen er vaak voor om zonen en dochters de naam van een beschermheilige te geven. Die heiligen werden ingeroepen om mensen, dieren of gewassen te beschermen tegen ziekten of om slecht weer te voorkomen. Welke beschermheilige mensen aanriepen bij tegenspoed verschilde van woonplaats tot woonplaats. Overigens was het de gewoonte in katholieke landen om niet je verjaardag, maar wel je naamdag te vieren: de gedenkdag, meestal de sterfdag, van de heilige naar wie je vernoemd was.

De hervorming leidde in de Republiek niet tot het verdwijnen van de heiligennamen onder protestanten, omdat kinderen veelal genoemd werden naar ouders of verwanten die een heiligennaam hadden. Wel bestond onder protestanten een voorkeur voor namen uit het Oude Testament, terwijl het katholieke *Rituale Romanum Contractum* zich van dit gebruik van de *haeretici* ‘protestanten’ of ‘kettlers’ distancieerde en priesters adviseerde om namen uit het Nieuwe Testament te gebruiken.

Katrien

Naamdag 25 november
vernoemd naar... de heilige Catharina van Alexandrië, die op een rad geraadbraakt werd.
omdat... de heilige Catharina beschermt tegen sommige huidziekten zoals *ringworm*, een rode huiduitslag in ringvorm, die men vroeger een *katrienewiel* noemde.

Toon

Naamdag 17 januari
vernoemd naar... de heilige Antonius van Egypte, met de bijnaam ‘Antonius met het varken’. In de middeleeuwen mochten de antonieten, leden van de naar hem vernoemde pleegorde, hun varkens vrij laten rondlopen als vergoeding voor de zorgen die ze verstrekten.
omdat... de heilige Antonius varkens beschermt tegen ziekten.

Bijzondere voornamen¹

JAN Janssens gebruikt zijn eigen voornaam als geheugensteuntje als hij de voornamen van zijn eigen kinderen moet opsommen. Ze heten: Johan, Annelies en Nico. Ook de ouders van Ivo van Ostaeyen hielden van woordspelletjes: zijn initialen vormen opnieuw zijn voornaam. Elke, Dag en Anders zijn de drie kinderen van ouders die niet houden van sleur en routine. En misschien zijn de ouders van de alledaagse namen Lotte, Sanne en Daan wel dol op drugs. Dat de initialen van die namen staan voor LSD zou puur toeval kunnen zijn, ware het niet dat ze hun vierde kind Wiet noemden.

¹ Ingestuurd door de lezers van het tijdschrift *Over taal*

‘HÓÉ HEB JE ME GENOEMD?’

Vijf recente, unieke jongensnamen in Nederland	Vijf recente, unieke meisjesnamen in Nederland
ANGEL-BLUE	DÉJÀ
BEAU-NOËL	DIVINEWONDER
BRUIS	FEEËRIEKE
CHALLENGER	HEAVENLY-JOY
D'REAM	JOHANNADESTINY

Dank je wel

Dank je wel aan deze mensen voor hun bijdrage aan een of meer thema's:

An Stessens, Uitsmijter
 Annelies Somers, thema's 22, 23, 24, 25
 Annelies Verdoolaage, thema 10
 Anne-Sophie Ghyselen, thema's 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39
 Auke Cauwelier, thema 44
 Bart Geers, thema 53
 Brigit Brocken, thema 40
 Cefas van Rossem, thema 57
 Chloé Lybaert, thema's 3, 16, 17, 18, 55, 56
 De Taaltelefoon, thema's 41, 58
 Dick Broer, thema 1
 Dries De Zaeytijd, thema 48
 Eric Hoekstra, thema 4
 Evi Werkers, thema 54
 Farida Barki, thema 47
 Filip Cauwelier, thema's 46, 48
 Frank Landsbergen, thema 48
 Frans Hinskens, thema 54
 Gerrit Bloothoofd, thema 22
 Griet Coupé, thema 40
 Guido Coorevits, thema 40
 Hans Beelen, thema's 11, 55, 56
 Harrie Scholtmeijer, thema 57
 Henk en Philomène Bloemhoff, thema 57
 Inge Van Lancker, thema's 3, 29, 30, 55, 56
 Jacques Van Keymeulen, thema's 5, 6, 7, 10, 22, 23, 24, 25, 31, 32, 33, 34, 35, 36
 Jan Minnaard, thema 57
 Jan Mol, thema 48
 Jess van Eetvelt, thema 40
 Jibbe Cauwelier, thema 44
 Johan Eeckhout, thema 48
 Jonathan Van Parys, thema 2
 Jos Swanenberg, thema 57
 Kaat Opendacker, thema's 8, 9, 45, 47
 Kathy Rys, thema 54
 Kevin De Coninck, thema 54
 Khalid Mourigh, thema 44
 Leendert Brouwer, thema 22
 Luc De Grauwe, thema 6

Maaïke de Guytenaer, thema 40
 Magda Devos, thema's 22, 23, 24, 25
 Marc van Oostendorp, thema 43
 Marlies Hoff, thema 1
 Marten van der Meulen, thema 54
 Marten van Dijken, thema 57
 Martin Reynaert, thema 11
 Michiel Scharpé, thema 1
 Nederlandse Taalunie, thema 54
 Onze Taal, thema 58
 OCMW Gent, thema 26
 Pablo Van Calenbergh, thema 44
 Pauline Van Daele, thema's 22, 23, 24, 25, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 42, 44, 55, 56
 Peter Alexander Kerkhof, thema's 27, 28
 Peter Ceulemans, thema's 48, Uitsmijter
 Pim Logie, thema 40
 Roxane Vandenberghe, thema's 31, 32, 33, 34, 35, 36, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56
 Stan Theunis — tekening Sinterklaas thema 15, tekening Kerstman thema 58
 Stef Croon, thema 58
 Steven Delarue, thema's 3, 16, 17, 18, 22, 23, 24, 25, 29, 30, 39, 49, 50, 51, 52, 53
 Tineke De Pauw, thema 36
 Tom Hermans, thema 1
 Ton van de Wijngaard, thema 26
 Valerie Bouckaert, thema 60
 Veronique De Tier, thema's 55, 56
 Vincent Duindam, thema 18
 VOCVO/Wablieft, thema 47
 Wielermuseum Roeselare, thema 48

Voor thema 36 is het webartikel "De (gekleurde) vlinder" van Jacques Van Keymeulen op dialectloket.be met zijn toestemming herbewerkt.
 Voor thema 5 zijn de webartikelen "Nederlands in België" en "Frans-Vlaams" van Pauline Van Daele en Jacques Van Keymeulen op dialectloket.be herbewerkt, met hun toestemming.

www.lannoo.com

www.atlasvandenederlandsetaal.nl

Registreer u op onze website en we sturen u regelmatig een nieuwsbrief met informatie over nieuwe boeken en met interessante, exclusieve aanbiedingen.

Atlas van de Nederlandse taal

Editie Nederland

Auteurs: Mathilde Jansen, Nicoline van der Sijs, Fieke Van der Gucht, Johan De Caluwe
 Ontwerp: Steven Theunis, Armée de Verre
 Illustraties: Stijn Fabri, Arezz
 Gravures: Shutterstock en diverse rechtenvrije bronnen

© Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2017
 en Mathilde Jansen, Nicoline van der Sijs, Fieke Van der Gucht & Johan De Caluwe
 D/2017/45/435
 ISBN 978 94 014 4205 3
 NUR 610

Atlas van de Nederlandse taal

Editie Vlaanderen

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de auteursrechten volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Zij die menen nog zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich tot de uitgever wenden.